

## אונאה: דברי הקדמה

### המצוה

#### **א. ויקרא כה: יג-יז**

- (יג) בַּשָּׁנָה הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשׁוּבוּ אִישׁ אֶל אֶחָיו:  
(יד) וְכִי תִמְכְּרוּ מִמֶּכֶר לְעַמִּיתְךָ אוֹ קִנְיָה מִיַּד עַמִּיתְךָ אֶל תּוֹנוֹ אִישׁ אֶת אֶחָיו:  
(טו) בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחֵר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עַמִּיתְךָ בְּמִסְפַּר שָׁנֵי תְּבוּאֹת יִמְכַר לְךָ:  
(טז) לְפִי רֵב הַשָּׁנִים תִּרְבֶּה מִקְנֵתוֹ וּלְפִי מְעוֹט הַשָּׁנִים תִּמְעִיט מִקְנֵתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מִכַּר לְךָ:  
(יז) וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עַמִּיתוֹ וְיִרְאֵת מְאֻלְקִיךָ כִּי אֲנִי ד' אֱלֹהֵיכֶם:

#### **ב. ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רנ**

והמצוה הר"נ היא שהזהירונו מהונות קצתנו את קצתנו בסחורה במקח וממכר, והוא אמרו יתעלה (בהר פ' יד) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו. ובספרא (פרש' ג ה"ד) אמרו אל תונו איש את אחיו אונאת ממון. וכבר התבאר משפטי מצוה זו ברביעי ממציעא:

#### **ג. ספר החינוך מצוה שלז**

שורש המצוה ידוע, כי הוא דבר שהשכל מעיד עליו, ואם לא נכתב דין הוא שיכתב, שאין ראוי לקחת ממון בני אדם דרך שקר ותרמית, אלא כל אחד יזכה בעמלו במה שיחננו האלקים בעולמו באמת וביושר...

### הקדמה: מחלוקות רב ושמואל

#### **ד. בבא מציעא מט: ג-ו.**

**משנה:** האונאה ארבעה כסף מעשרים וארבעה כסף לסלע, שתות למקח...

**גמרא:** אתמר: רב אמר שתות מקח שנינו, ושמואל אמר שתות מעות נמי שנינו...

תניא כוותיה דשמואל, "מי שהוטל עליו, ידו על העליונה. כיצד? מכר לו שוה חמשה בששה, מי נתאנה? לוקח, יד לוקח על העליונה, רצה אומר תן לי מעותי או תן לי מה שאוניתי. מכר לו שוה שש בחמש, מי נתאנה? מוכר, יד מוכר על העליונה, רצה אומר לו תן לי מקחי או תן לי מה שאוניתי."

#### **ה. בבא מציעא נא.**

איתמר: האומר לחבירו 'על מנת שאין לך עלי אונאה', רב אמר יש לו עליו אונאה, ושמואל אמר אין לו עליו אונאה.

#### **ו. בבא מציעא סא.**

אמר רבא: למה לי דכתב רחמנא לאו ברבית, לאו בגזל, לאו באונאה? צריכי –

- דאי כתב רחמנא לאו ברבית משום דחידוש הוא דאפילו בלוה אסרה רחמנא, ואי כתב רחמנא לאו בגזל משום דבעל כרחיה אבל אונאה אימא לא, ואי כתב רחמנא לאו באונאה משום דלא ידע דמחיל.
- חדא מחדא לא אתיא, תיתי חדא מתרתי? הי תיתי? לא לכתוב רחמנא לאו ברבית ותיתי מהנך, מה להנך שכן שלא מדעת, תאמר ברבית דמדעתיה! לא לכתוב רחמנא לאו באונאה ותיתי מהנך, מה להנך שכן אין דרך מקח וממכר בכך!...

### למה מחזירין אונאה של שתות?

#### **ז. רמב"ן ויקרא כה**

רבתינו אמרו (ב"מ נו א) שאין אונאה לקרקעות, שנאמר 'או קנה מיד עמיתך', דבר הנקנה מיד ליד, והמקרא הזה כפי פשוטו ולפי מדרשו לדברי הרב בקרקעות הוא!

אבל על כרחנו נצטרך להטות מקראות ממשטן, ונאמר שיהיה כל פסוק עומד בעצמו. יאמר "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך" דבר הנקנה מיד ליד "אל תונו איש את אחיו", ויחזור ויאמר, "במספר שנים אחר היובל" תקנה מאתו התבואות וכמספר שני התבואות ימכרם לך, כפי השנים תרבה ותמעט כי על כל פנים תשיבנו לו ביובל. וכל זה אזהרה ביובל שיזהרו בו לעולם. וחזר ואמר "ולא תונו איש את עמיתו", בדברים:

ואני חושב עוד סברא, שודאי המאנה את חבירו לדעת עובר בלאו, בין במטלטלים בין בקרקעות, שבהן דיבר הכתוב "אל תונו איש את אחיו. במספר שנים אחר היובל", שהוא מזהיר שיקנו וימכרו לפי השנים ולא יונו איש את אחיו. אבל רבותינו חדשו באונאה תשלומים בשתות המקח, וביטול מקח ביותר משתות, ומזה בלבד מעטו הקרקעות לפי שהאונאה בהם אפילו ביתר משתות, מחילה, כמו שהיא מחילה במטלטלים בפחות משתות, אף על פי שהוא אסור להונות כן לדעת, אבל אין דרך בני אדם לבטל ממכרם מפני אונאה מועטת כזו:

ודרשו חכמים מפני שאמר הכתוב "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה" דבר הנקנה מיד ליד "אל תונו איש את אחיו", למדנו שיש באונאה דין מיוחד במטלטלים שאינו נוהג בקרקעות, והוא חזרת הממון, אבל אזהרת הלאו נוהגת בכלן...

ואולי יהיה כל זה אסמכתא, כי הלאו אזהרה בין בקרקע בין במטלטלין, וחזרת הממון בידם קבלה במטלטלין ולא בקרקעות כמו שאמרו (ב"ק יד ב) דבר השווה לכל כסף. כי השיעורים כולם בשתות ויתר על שתות כפי דעות בני אדם, ולמה לא יוציאו הקרקעות מן הדין הזה, והם הוציאו ממנו כלי בעל הבית... מפני שדרך בעלי בתים שלא ימכרו כלי תשמישן:

#### ה. ספר החינוך מצוה שלז

ועובר על זה ועשה אונאה לחבירו לדעת בשתות או יותר עבר על לאו זה, אבל בפחות משתות התירו זכרונם לברכה להשתכר לתגר מפני תיקון הישוב, שימצאו בני אדם צרכיהם מוכנים בכל מקום.

#### ט. רא"ש מסכת בבא מציעא פרק ד סימן טו

והלכתא כוותיה דשמואל. דקי"ל הלכתא כוותיה בדיני. ועוד דתניא כוותיה...

#### י. רא"ש מסכת בבא מציעא פרק ד סימן יז

וכן הלכתא וכן פר"ח ז"ל. משום דאונאה הוא איסור וקי"ל הלכתא כוותיה דרב באיסורי. ולא דמיא הך פלוגתא לפלוגתא דפליגי רב ושמואל בענין גזל בכמה דוכתי וקי"ל כשמואל בדיני. דהכא פליגי בלכתחלה אם מותר להתנות כן ולהפטר מאונאה.

#### יא. רא"ש מסכת בבא מציעא פרק ד סימן כ

ויראה דבכל שאר דברים אפי' פחות משתות אסור לאנות את חבירו אם יש בו שוה פרוטה, כיון שידוע שאין מקחו שוה כל כך, דרחמנא אמר "אל תוננו", בכל דבר שיש בו שיווי ממון הזהירה תורה שלא יאנה את חבירו, אלא שאמרו חכמים דעד שתות הוי מחילה לפי שכך דרך מקח וממכר לפי שהלוקח והמוכר אינם יכולין לכוין דמי המקח בצמצום, ודרך העולם למחול טעותם עד שתות, שאף אם יבא המתאנה לערער, לא ישומו השמאין בשוה, זה יאמר יש בו אונאה וזה יאמר אין בו אונאה, הלכך מקבל עליו שתיקה... או שמא כיון דדרך מקח וממכר בכך דלפעמים הלוקח חפץ במקח זה ומוסיף עליו דמים יותר מכדי שויו ופעמים שהמוכר מזלזל בשומתו בממכרו לפי שאין חפץ זה ערב עליו או שהוא דחוק למעות הלכך עד שתות הוי בכלל דמי מקח ואין כאן שם אונאה כלל וצ"ע. וירא שמים יצא ידי כולם:

#### יב. ר' אשר וויס ב'

<http://www.torahbase.org/%D7%90%D7%95%D7%A0%D7%90%D7%94-%D7%AA%D7%A9%D7%A2%D7%92/> ועיין עוד בחידושי הגר"ח פט"ו ה"א ממכירה דנחית לעומקא דדינא כדרכו בקודש, וכתב דבאמת יש לעיין באונאת שתות דקנה ומחזיר אונאה למה אין המאנה יכול לבטל את המקח, דהלא לא נתקיימה פסיקה שלו... ומכח קושיא זו כתב דהחזרת אונאה בשתות אינו משום ריעותא בגוף המקח כלל דבאמת מסברא הוי שתות כפחות משתות דהלא חזינן דאין המקח בטל באונאת שתות אלא דהוי גזה"כ בפני עצמו הנאמר באונאה דשתות קנה ומחזיר אונאה.

#### יג. פני יהושע מסכת בבא מציעא דף נו עמוד א

וקשה דהא עיקר קרא דאונאה בקרקעות כתיב...

ונראה לי דבאמת לענין איסורא אפילו בקרקעות אסור להונות לכתחלה, והא דממעטינן להו הכא מאונאה היינו דלאו ד"לא תוננו" לא קאי עלייהו. וממילא דלא ניתן להשבון להחזיר האונאה, דהא קי"ל [תמורה ד' ע"ב] כל מאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני, ומהאי טעמא [ד"אי עביד מהני"] אפילו באונאת מטלטלים היה ראוי לומר שלא להחזיר האונאה, אלא דאפשר דכיון דקאי [מטלטלין] בלאו ד"לא תוננו" הו"ל כגזל ומרבינן לה להשבון מ"והשיב את הגזילה". ובאמת תמיה לי שלא מציינו בשום מפרש או פוסק איזה טעם מנא לן דאונאה ניתן להשבון... אלא על כרחך דכיון דעובר בלאו קרינן ביה והשיב את הגזילה ומהאי טעמא כתב הרמב"ם ז"ל [פי"ב מהל' מכירה ה"א] דאין לוקין על אונאה דהו"ל ניתק לעשה.

#### יד. טור חושן משפט הלכות אונאה ומקח טעות סימן רכז

ואין לוקין עליו לפי שבכלל לאו דלא תגזול הוא דניתן להשבון שהמאנה את חבירו חייב להחזירו...

#### טו. בית יוסף חושן משפט סימן רכז

פירוש שדומה ללאו דלא תגזול, דמשום דניתן להשבון אין לוקין עליו. וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק י"ב מה"מ (ה"א) דאין לוקין על לאו דאונאה משום דניתן להשבון.

#### טז. פרישה חושן משפט סימן רכז

לפי שבכלל לא תגזול הוא. פירוש שגם זה גזילה הוא ובגזילה כתיב והשיב את הגזילה דאמרינן לאו הניתק לעשה דהשבה הוא ואין לוקין עליו...

## **יז. חידושי הגר"ח בבא קמא דף לח עמוד א**

יש להסתפק באונאה, אם 1) התורה גילתה דיש כאן לקיחת איסור, דדעת כזה אינו חשוב דעת, ויש כאן מעשה גזילה והלקיחה היא באיסור, או 2) דע"י מה שאסרה התורה אונאה בלאו ד'לא תונן' זה משוי את אונאה לגזילה. והנה בריש פ' איזהו נשך (ב"מ דף ס"א ע"א) "לא לכתוב רחמנא לאו באונאה ותיתי מהנך, מה לאונאה שכן דרך מקח וממכר בכך," ואם נימא דיש כאן לקיחת איסור, מאי מהני ע"ז דרך מו"מ להתיר לקיחת גזילה? וע"כ צ"ל דהלאו ד'לא תונן' משוי ליה גזילה, ולא דהוי גילוי דיש כאן לקיחת איסור, אלא דהגזילה מסתעפת מהלאו ד'לא תונן'...

## **יח. רמב"ם הלכות מכירה פרק יב:א**

ואף על פי שהוא עובר בלא תעשה אינו לוקה מפני שניתן להשבון...

## **יט. רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק א:א**

ואין לוקין על לאו זה שהרי הכתוב נתקו לעשה שאם גזל חייב להחזיר שנ' "והשיב את הגזלה אשר גזל" זו מצות עשה. ואפילו שרף הגזלה אינו לוקה שהרי הוא חייב לשלם דמיה, וכל לאו שניתן לתשלומין אין לוקין עליו.

## **כ. רמב"ם הלכות גניבה פרק א:א**

ואין לוקין על לאו זה שהרי ניתן לתשלומין שהגנב חייבה אותו תורה לשלם...

## **כא. תוספות מסכת בבא מציעא דף סא עמוד א "אלא לאו"**

וא"ת ולוקמיה בגזל גופיה ובגזל עבדים דלא אתי מרבית ואונאה, דאין אונאה לעבדים...

## **כב. שערי יושר שער ה פרק א:ד**

וביאור ענין זה הוא לענ"ד על פי הקדמה כללית, דכל דיני המשפטים של דיני ממונות בין איש לרעהו אינם כדרך כל מצוות התורה, דבכל המצוות הוא מה שהזהירה לנו תורה בעשה ול"ת, חיוב קיומם עלינו הוא העיקר לקיים מצות ד', ובדיני ממונות אינו כן, דקודם שחל עלינו מצות ד' לשלם או להשיב, צריך שיוקדם עלינו חיוב משפטי... והנה הלאו של איסור גזל הוא שלא יגזול איש מחבירו דבר שעל פי תורת המשפטים הוא של חבירו...

## **כג. תוספות מסכת בבא מציעא דף נא עמוד ב "בד"א"**

ר"ח פסק כרב דהלכתא כרב באיסורי. תימה דהא לא פליגי אם מותר לעשות כן, אלא פליגי אם חייב להחזיר האונאה, והלכה כשמואל בדיני!...

## **כד. ר' אשר וויס א'**

והנראה עיקר בהדגשת והטעמת הדברים לפי מה שביארתי במק"א בדבר הנמסר לחכמים (עיין מנחת אשר דברים סימן כ"ז) דבכל מקום שמצינו דין כללי בתורה או מצוה כללית שע"כ יש בו פרטי הלכה, נמסר הדבר לחכמים לקבוע פרטיה ודקדוקיה, וברוח קדשם ועומק בינתם קבעו פרטים אלה ודבריהם כדברי תורה ממש המה. וכך גם בסוגיא זן דאונאה שאסרה תורה, דלא אמרה תורה אם המקח קיים או בטל ואם צריך להחזיר אונאה או לא ומה בין קרקע ומטלטלין ודברים שיש בהן מנין ומשקל וכדומה. וע"כ נמסר הדבר לחכמים, ודבריהם דברי תורה המה. זה הנראה ביסוד הדברים, דו"ק ותשכח.

## **כה. ר' אשר וויס ה'**

ועוד יש לעיין באונאה יותר משתות דבטל המקח אם הוי דין מסויים דאונאה וכדין שתות דקנה ומחזיר אונאה, או שמא דין כללי הוא דמקח טעות וכיין ונמצא חומץ והמקדש אשה ונמצא בה מום וכדו'... אך לדידי צ"ע בזה דבכל מקום שמצינו מקח טעות יש בו טעות בגוף המקח דהיינו בדבר הנקנה, אבל באונאה יותר משתות באמת אין טעות בעצם המקח או בגובה התשלום, ומה סברא יש לבטל את המקח, ומסתבר יותר היה לומר שיחזיר אונאה. ועוד דבאמת נראה דאין סברא לומר דהוי כטעות בעיקר המקח, דעל המתאנה מוטל לבדוק וכל שבידו היה לבדוק אינו יכול לטעון מקח טעות, ובפרט באונאה דכך הוא דרך הסוחרים להפקיע את השערים... ומשום כן נראה יותר דאף הלכה זו דין מסויים דאונאה הוא ולא גדר כללי דביטול מקח, ויסוד הדבר דנמסר הדבר לחכמים לקבוע פרטיה ודקדוקיה של הלכה זו, והם אמרו דיותר משתות בטל מקח ודו"ק בזה.

## **כו. שערי יושר ה:ה:עה-עז**